

مطالعه هفت سوره از جزء سی‌ام قرآن کریم بر پایه‌ی دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی

نساء نبی فر*: استادیار، گروه زبان انگلیسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

دوفصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم

سال چهارم، شماره دوم، پائیز و زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۷۴-۱۴۵

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۴/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۷/۲۱

چکیده

بی‌تردید ایده‌ها و اصول فکری به طرق مختلفی خود را نشان می‌دهند. در دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی، فرانش اندیشگانی نقش مهمی در انتقال تجربیات دارند. سوره‌های قرآن کریم نیز در زندگی ما وسیله‌ای برای بازنمایی و بیان کلام خداوند می‌باشند. در این مقاله به بررسی هفت سوره از سوره‌های جزء سی‌ام قرآن کریم از منظر فرانش اندیشگانی دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی پرداخته‌ایم تا میزان فرآیندهای به‌کاررفته در این سوره‌ها تعیین و مشخص شوند تا درک بهتری از این سوره‌های قرآنی به دست آید. این پژوهش نشان داد که در این سوره‌ها فرآیند اصلی مادی، بیش‌ترین کاربرد را برای اینکه کلام خداوند برای بشر قابل‌درک‌تر و مؤثرتر واقع شود؛ داشته است. یافته‌های این تحقیق می‌تواند مورد استفاده مفسرین و مترجمین کتاب قرآن باشد.

کلیدواژه‌ها: دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی، سوره‌های قرآنی، فرانش اندیشگانی، فرآیند فعلی

۱- مقدمه

قرآن کریم نه تنها مسلمانان و معتقدان به وحی پیامبر اسلام (ص) را شیفته خود کرده، بلکه محققان غیرمسلمان را نیز به خود مشغول ساخته و پژوهش‌های گسترده‌ای را در پی داشته است. بسیاری نیز از دیدگاه زبان‌شناسی به بررسی معانی و مفاهیم قرآن پرداخته‌اند که نمونه بارز آن، مطالعه و تحقیق زبان‌شناس و فیلسوف بلندآوازه ژاپنی، ایزوتسو^۱ است (عباسی و پورافخم، ۱۳۹۰). همانطور که می‌دانیم آدمی از بدو تولد، جهان هستی را مرحله به مرحله تجربه می‌کند و زبان را برای انتقال معنی و بیان رخداد‌های جهان درون و بیرون از ذهن خویش به کار می‌برد. به واسطه زبان است که آدمی، اندوخته‌های ذهنی‌اش را از این دو جهان متمایز - که همان تجربه‌های روزانه‌اش می‌باشند - طبقه‌بندی و به صورت مفاهیم، رمزگذاری می‌کند. وقایع و پدیده‌ها از طریق این ویژگی - که نقش اندیشگانی نامیده می‌شود - بر زبان جاری می‌شوند (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶). در دستور نقش‌گرا فرانشی اندیشگانی، الگوهای تجربه را در قالب فرآیندها در زبان بازنمایی می‌کند و امکان دستوری برای بازنمایی تجربه در زبان از طریق فرانشی اندیشگانی تجربی را فراهم می‌آورد. فرانشی اندیشگانی تجربی، یکی از سه لایه معنایی مختلفی است که در دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی^۲، مطرح می‌شوند. این لایه معنایی که صرفاً از طریق آن تجربه‌های جهان درون و بیرون ذهن انسان منتقل می‌شود، بازتابی از وقایع و اندیشه‌ها به شمار می‌رود (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۴). تحقیقات بسیاری، نشان داده‌اند که بررسی زبان‌شناختی قرآن، به شناخت بهتری از آن منجر می‌شود و ما را به اعماق مفاهیم قرآنی سوق می‌دهد؛ بنابراین، تحقیق حاضر درصدد است دیدگاه فرانشی اندیشگانی تجربی را به منظور بررسی هفت سوره از سوره‌های جزء سی‌ام قرآن کریم، به کار گیرد زیرا این دیدگاه، بیانگر انتقال تجربیات و اندیشه‌ها از طریق کلام است تا مشخص شود خداوند در این هفت سوره که عبارتند از سوره‌های مبارکه «تکواثر»، «تکویر»، «عادیات»، «قارعه»، «نازعات»، «نبأ» و «عبس»، کدام فرآیندهای فعلی را برای فهماندن حقایق، به بشر به کار رفته و به واسطه این فرایندها چه مفاهیمی، در بطن این سوره‌ها قرار داده شده‌اند.

1. Izutsu

2. Halliday's Systemic Functional Grammar

۱-۱- اهداف و ضرورت پژوهش

تاکنون پژوهش‌های زیادی در خصوص کاربرد فرانش اندیشگانی در متن‌های مختلف، ترتیب یافته و باعث روشن شدن حقایق زیادی در خصوص آنها شده است، حال آنکه در خصوص فرآیندهای فعلی در چارچوب فرانش اندیشگانی دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی متون قرآنی - تا به امروز تاجاییکه پژوهشگر اطلاع دارد - بررسی صورت نگرفته است و خلأ آن در دنیای زبان‌شناسی کاملاً حس می‌شود. این نظریه یک نظریه جهانی و قالبی مناسب برای بررسی قرآن است و کمک شایانی به آشکار شدن نیمه پنهان قرآن، یعنی معنای آن می‌کند و به مفسرین، دید بهتری ارائه می‌دهد زیرا این دیدگاه‌ها برای مفسرین سنتی قرآن، غریب‌اند. این دیدگاه به آنها کمک می‌کند تا نشانه‌های زیادی از زوایای پنهان قرآن را آشکار سازند. از آنجایی که فرآیندهای فعلی در بافت سوره‌ها معنی پیدا می‌کنند، به شناخت بهتر این سوره‌ها نیز کمک می‌نمایند. پژوهش حاضر سعی دارد این سوره‌ها را از دیدگاه فرانش اندیشگانی هلیدی، مورد بررسی قرار دهد تا با تشخیص فرآیندهای فعلی و برآورد تناوب آنها شناخت بهتری از بُعد زبان‌شناسی این سوره‌ها به دست دهد.

۲-۱- سؤالات اصلی پژوهش

- الف - فرآیندهای فعلی به کار رفته در سوره‌های هفت گانه یادشده، کدامند؟
ب - کدام فرآیندهای فعلی، بیش‌ترین تناوب را در این هفت سوره دارا می‌باشند؟

۳-۱- فرضیات پژوهش

- الف - همه فرآیندهای فعلی در این هفت سوره به کار رفته‌اند.
ب - همه فرآیندهای فعلی بیش‌ترین تناوب را در این سوره‌ها دارند.

۴-۱- روش پژوهش

روش پژوهش در این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. بدین صورت که هفت سوره از جزء سی‌ام قرآن کریم انتخاب و بر پایه چارچوب نقش‌گرای هلیدی مورد تحلیل قرار داده‌ایم. فرآیندهای آیه‌های هر سوره را، بر پایه فرانش اندیشگانی هلیدی، تشخیص و در جداولی، به زبان عربی همراه با معنی آورده‌ایم، سپس، تناوب هر گروه از فرآیندها را به منظور پاسخ‌گویی به سؤالات تحقیق، محاسبه کرده‌ایم.

۱-۵- پیشینه تحقیق

سوره‌های قرآنی یکی از اساسی‌ترین قالب‌های زبانی، نمود کلام خداوند در خصوص جهان خارج و آخرت‌اند، چراکه در بردارنده حقایقی مربوط به منشاء آفرینش می‌باشند. با سپری شدن قرن‌ها شواهد بیش‌تری برای اثبات کلام خداوند در سوره‌های قرآنی به دست آورده می‌شود. از دیدگاه‌های دیگری از جمله معنی‌شناسی به بررسی سوره‌های قرآنی پرداخته شده است که از آن جمله می‌توان به دیدگاه معنی‌شناسانه اشاره کرد. این دیدگاه بطون قرآن را یک سلسله معانی می‌داند که با ذهن و ادراک قابل دریافتند. طرفداران این دیدگاه در نگاه معرفت‌شناسانه به باطن قرآن، اتفاق نظر دارند؛ اما در تبیین آن، تفسیرها و تقریرهای گوناگونی عرضه کرده‌اند (شاکر، ۱۳۸۰). ایزوتسو با دانش گسترده‌اش در حوزه‌های فلسفه و زبان‌شناسی با رویکردی متفاوت به مفاهیم قرآنی، نگریسته و از این رهیافت به چارچوب نظری مشخصی برای تجزیه و تحلیل مفاهیم قرآن دست یافته است. او به قول خودش می‌خواهد کاری کند که قرآن خود به زبان خود سخن بگوید و ترجمان احوال و مفاهیم خود باشد. وی تحقیق از راه مفاهیم ترجمه‌ای را به شدت رد و آن را برای محقق خطری بزرگ می‌داند. به اعتقاد او چنین کاری به احتمال زیاد منجر به نظریه‌های اشتباه‌آمیز در حیطه موردنظر- در اینجا مفاهیم قرآنی- می‌شود. از همین جاست که او به بررسی و تجزیه و تحلیل دقیق علمی بر روی خود مفاهیم اصلی متمرکز می‌شود. بدین منظور برای پی بردن به معانی مفاهیم عمده قرآن، به بررسی معنای واژه با توجه به شرایط فرهنگی- اجتماعی کاربرد آن می‌پردازد. ایزوتسو در تجزیه و تحلیل مفاهیم قرآنی، ضمن آنکه تاریخ‌گرایی را در زبان قرآن پذیرفته و در مباحث خود به اشعار دوران پیش از اسلام استناد کرده است، به همزمانی در زبان نیز تمایل دارد. وی در بررسی اغلب مفاهیم قرآنی، دوروش معنی‌شناسی در زمانی و همزمانی را به صورت تحلیلی باهم تلفیق کرده است. هوشنگی و سیفی پرگو (۱۳۸۸) از منظر زبان‌شناسی شناختی، استعاره‌های مفهومی را موردبررسی قرار داده‌اند. بررسی حوزه‌های مبدأ نشان داد که مهم‌ترین این حوزه‌ها عبارتند از: حیوانات، گیاهان، ابزارها، ماشین‌ها، کسب و کار و تجارت و مانند آن. از آنجاکه گیاهان، همواره یکی از اولین و اساسی‌ترین عناصر محیط زندگی انسان را تشکیل می‌دهند، انسان‌ها به روش‌های مختلف، گیاهان را برای فهم بیش‌تر به کار گرفته‌اند. در قرآن کریم موارد متعددی از کاربرد این حوزه مفهومی به عنوان حوزه مبدأ وجود دارد که ضمن ترکیب با استعاره‌ها و طرح‌واره‌های تصویری دیگر، نظامی از ساختار مفهومی قرآن را برای ما روشن می‌کنند. غضنفری (۱۳۸۸) از دیدگاه ادبی، گفتمانی، مطالعات ترجمه و زبان‌شناسی نقش‌گرای هیلیدی را به‌اختصار بررسی کرده، سپس به

تکرار در متون مقدّس و به‌ویژه در قرآن پرداخته و اهداف بلاغی، معنایی و زیبایی‌شناختی این‌گونه عناصر را در این متون، مورد‌بحث قرار داده است. نمونه‌ای از تکرارهای واژگانی قرآن در سوره مبارکه «علق» مورد بررسی قرار گرفته و ترجمه‌هایی که از این نمونه در دو متن فارسی و دو متن انگلیسی به دست داده شده، مورد ارزیابی قرار گرفته است. نگارنده، سپس، به دشواری کار ترجمه متون مقدّس، به‌طور کلی و مشکلات برگردان متن قرآن و بخصوص عناصر تکراری آن، پرداخته است. حاصل بحث چند نکته مهم را در بردارد: نخست، با توجه به خاستگاه متافیزیکی و فرابشری متون مقدّس، ترجمه این متون از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است؛ دوم، به نظر می‌رسد رویکرد «زبان مقصد مدار» در ترجمه که اصالت را به متن و فرهنگ مقصد می‌دهد، در برگردان این دسته از متن‌ها کارایی ندارد؛ سوم، بر این اساس، شاید گزینه مناسب‌تری که در دسترس مترجمان این‌گونه متن‌ها قرار دارد رویکرد «زبان مبدأ مدار» در ترجمه - که نقطه مقابل رویکرد پیشین است و اصالت را به زبان و فرهنگ مبدأ می‌دهد - باشد.

۲- دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی

دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی، یکی از انواع رویکردهای نقش‌گراست و متأخرترین گونه از این نوع به شمار می‌رود (دبیرمقدم، ۱۳۸۶). برخلاف صورت‌گرایان که زبان را مُتشکل از ساختارهایی با روابط منطقی می‌پندارند، نقش‌گرایان، زبان را نظامی برای ایجاد ارتباط تلقی می‌کنند. هدف هلیدی، هنگام طرح نظریه دستور نقش‌گرای نظام‌مند، درک دستور زبان از طریق تحلیل و تعبیر متن بوده است (هلیدی و متیسن^۱، ۲۰۰۴). اساس دستور هلیدی بر دو صفتی که به آن موصوف شده بنیان یافته است: نظام‌مند و نقش‌گرا. این نگره، زبان را به‌مثابه شبکه‌ای درهم‌تنیده از نظام‌ها و سیستم‌ها فرض می‌کند که در نتیجه‌گزینه‌ها و انتخاب‌هایی که در درون آن رخ می‌دهد درنهایت به شکل یک ساختار، یعنی زنجیره‌ای واقعی از گفتار یا نوشتار مُتبلور می‌شود (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶). هلیدی و متیسن (۲۰۰۴)، دستور نقش‌گرا را به دلیل اینکه زبان را شبکه‌ای از نظام‌ها و مجموعه مرتب‌تبی از انتخاب‌های معنی‌ساز می‌پندارد، نظام‌مند می‌نامند. این دستور، در وهله اول به انتخاب‌هایی که دستور زبان در اختیار گوینده یا نویسنده قرار می‌دهد، می‌پردازد. این انتخاب‌ها امکان عینیت بخشیدن به صورت‌های مختلف، زبان را

برای گوینده و نویسنده فراهم می‌آورند. بایستی یادآور شد که پایه اصلی این دستور، بر اساس روابط جانشینی قرار دارد و در این صورت زبان، شبکه‌ای از نظام‌هاست که معنی را تشکیل می‌دهد. هلیدی، عقیده دارد زبان‌شناسی نقش‌گرای نظام‌مند در سه معنای جداگانه ولی وابسته به هم به جهت تفسیری که از متن، نظام و عناصر ساخت‌های زبانی - که ذیلاً به توضیح آن پرداخته خواهد شد - ارائه می‌دهد، نقش‌گراست:

۱. نقش‌گرایی این دیدگاه از طرح‌ریزی آن ناشی می‌شود، چرا که به گونه‌ای است که می‌تواند از عهده تبیین چگونگی کاربرد زبان برآید. هر متنی در بافت، مُتجَلّی می‌شود. بعلاوه این کاربرد زبان است که در طی سالیان، نظام را به وجود آورده است. در این دیدگاه، زبان محصول اجتماع است و متناسب با نیازهای آن به وجود آمده و دل‌بخوایی و قراردادی نیست و عناصر تعیین‌کننده آن، انسان و جامعه می‌باشند. در این دستور هر عنصری در زبان با ارجاع به چگونگی کاربرد زبان تبیین می‌شود (هلیدی، ۱۹۸۵).

۲. بخش‌های بنیادین معنی در زبان، همان بخش‌های نقشی‌اند و فرانش خوانده می‌شوند. هلیدی و متیسن از بند برای بررسی انواع معنی بهره می‌جویند. در این دستور، بند تجمع سه لایه معنایی است هر یک از این لایه‌های معنایی فرانش نامیده می‌شوند و در مجموع کار انتقال معنی را بر عهده دارند. همه زبان‌ها حول دو محور عمده معنایی یعنی اندیشگانی و بین‌فردی شکل گرفته‌اند. این بخش‌ها نمودی از دو هدف عام کاربرد زبان در نظام زبانی‌اند: یکی فهم محیط (اندیشگانی) و دیگری تعامل با افراد در آن محیط بینا فردی و بخش بنیادین دیگر همانا بخش متنی است که دو بخش قبلی را همراهی می‌کند و آن‌ها را با بافت پیوند می‌زند. (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶).

۳. هر عنصری زبانی، با ارجاع به نقش آن در کل نظام زبان توضیح داده می‌شود. در این خصوص دستور نقش‌گرای نظام‌مند، دستوری است که تمام واحدهای زبان، اعم از بندها و جمله‌ها و غیره را همانند پیکربندی اصلی نقش‌ها تعبیر و تفسیر می‌کند و هر بخش زبان متناسب با کل، همانند عنصری نقشی تفسیر می‌شود (ون‌تولا، ۱۹۹۱).

مفهوم اساسی دیگر سیستم و نظام است، نظریه نظام‌مند هلیدی، زبان را به مثابه منبعی برای ایجاد معنی در نظر می‌گیرد که معنی از طریق انتخاب‌های پیچیده معنی بیان می‌شود و هر انتخاب منجر به

انتخاب دیگر می‌شود تا زمانی که تمام دستور به‌صورت شبکه درآید. سیستم شامل سه چیز می‌شود: یک نقطه‌ای که انتخاب در آن‌ها صورت می‌گیرد، دو، مجموعه انتخاب‌های ممکن، سوم، ساختارهای به‌دست آمده از هر انتخاب، این سه باهم سیستم را می‌سازند. سیستمی که مجموعه‌ای از انتخاب‌هاست در محیطی یکسان ظاهر می‌شوند و بر اساس شرایط محیط یکی از آن‌ها باید انتخاب شود و انتخاب‌ها گزینه‌های سیستم حالت جانشینی دارند نه هم‌نشینی (کریستال^۱، ۱۹۹۷).

به عقیده تامپسون^۲ این دستور به بررسی میزان ارتباط انتخاب‌ها، در خصوص معنی و ترتیب واژگانی موردنظر ما برای بیان این معنی و چگونگی ارتباط این دو می‌پردازد. در رویکرد دستور نقش‌گرا، معنی همواره برابر نقش گرفته می‌شود و در دستور نقش‌گرای هلیدی، سه طبقه اساسی برای توضیح، درک و فهم و تولید معنی‌ها وجود دارد. این سه طبقه به دلیل ارتباط میان توالی واژگانی و انواع نقش‌ها معنی‌ها را تسهیل می‌کنند از اهمیت والایی برخوردارند. این سه طبقه معنی قابل تشخیص برای زبان عبارتند از:

۱. معانی که در آنها از زبان برای بیان تجربه‌های خود در مورد جهان خارج و درون ذهن و شرح وقایع و وضعیت‌ها و عناصر موجود در آنها بهره می‌جویم.

۲. معانی که در آنها از زبان برای تعامل با افراد و ثبات و تأثیرگذاری بر روی رفتارهای آنها و بیان دیدگاه خودمان در خصوص مسائل جهان و استنباط یا تغییر آنها بهره می‌جویم (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴).

۳. معانی که در آنها با استفاده از زبان به سازماندهی پیام‌های خود به گونه‌ای می‌پردازیم که نشان دهیم، چگونه این پیام‌ها با پیام‌های دیگر و بافت گسترده‌تری که مورد نظرمان است هماهنگ می‌شوند (تامپسون، ۲۰۰۴).

نقش‌های ذکر شده در بالا توانایی ادغام با هر یک از گستره‌های نقشی را دارند و می‌توان از آنها به‌عنوان فرانشس یاد کرد. برچسب هر یک از فرانشس‌های ذکر شده به‌صورت فرانشس تجربی، بین-فردی، متنی قابل درک است. دستوری که به توصیف نقشی و ترتیب واژگانی می‌پردازد انعکاسی از این سه رویکرد بشمار می‌رود، چراکه شامل سه جزء می‌شود که هر یک از این جزءها با یکی از فرانشس‌ها

مطابقت دارند؛ بنابراین هر یک از جزءها سیستمی از انتخاب‌ها برای خود دارند. به‌عنوان مثال در فرانش اندیشگانی، سیستم شامل واقعه و انجام دهنده و کسی که کار بر روی وی واقع شده، می‌شود و در نتیجه یک سری از انتخاب‌های سیستم، ساختار به وجود می‌آید. زمانی که این ساختارها را در سیستم‌های مرتبط با سه جزء قرار می‌دهیم درنهایت به یک پیام دست می‌یابیم (ادینگز^۱، ۲۰۰۸).

۳- فرانش اندیشگانی تجربی

در فرانش تجربی، معنی محتوایی و تحت‌اللفظی مورد توجه قرار می‌گیرد که با تجربه‌های ما از جهان بیرون و درون مرتبط است و تجلی‌گاه آن، بند تلقی می‌شود. تجربه‌های دنیای درون و بیرون انسان و آنچه در دنیای درون و ضمیر خودآگاه وجود دارد (احساسات، تخیل و ادراک) متفاوت است، چراکه تجربه‌های بیرونی می‌توانند شامل فعالیت‌ها، حوادث و وقایعی باشند که خود مردم با دیگران آنها را انجام می‌دهند، ولی تجربه‌های درونی، به‌نوعی تکرار تجربه‌های بیرونی و ثبت واکنش به آن تلقی می‌شود و طبقه‌بندی‌شان به‌مراتب دشوارتر از طبقه‌بندی تجربه‌های بیرونی است. از این منظر، بند از سه عنصر اصلی تشکیل یافته است:

۱. فرآیند که همان رخداد به وقوع پیوسته در بستر زمان است و معمولاً در قالب گروه فعلی متجلی می‌شود و عینیت می‌یابد و ناظر بر رخداد کنشی احساسی-گفتاری یا وجودی است و به لحاظ معنی در شش گروه قرار می‌گیرد.

۲. شرکت‌کنندگان دخیل در این فرآیند در قالب گروه اسمی‌اند.

۳. عناصر حاشیه‌ای مرتبط با فرآیند در قالب گروه قیدی یا حرف اضافه عینیت می‌یابند (هلیدی، ۱۹۹۴).

همانطور که گفته شد فرآیندها به لحاظ معنی به شش گروه تقسیم می‌شوند: سه گروه اصلی مادی، ذهنی و رابطه‌ای و سه گروه فرعی رفتاری، وجودی و بیانی واقع در مرز بین فرآیندهای اصلی قرار می‌گیرد (بلال^۲، ۲۰۱۲).

1. Iddings
2. Bilal

فرآیند مادّی یکی از انواع مهم فرآیندها است که رخداد و فعالیت‌های فیزیکی را در جهان خارج نشان می‌دهد و مستلزم اعمال فیزیکی از قبیل دویدن، پرتاب کردن، نشستن، خوردن، پختن، تراشیدن، ارّه کردن و غیره است (تامپسون، ۲۰۰۴). بندهای مادّی بیان‌گر کارهایی‌اند^۱ که یک فرد انجام می‌دهد. درواقع این نوع فرآیند رخداد حادثه یا انجام عملی را نشان می‌دهد و انجام دهنده این نوع فرآیندها را کنش‌گر می‌نامند و هر فرآیند مادّی، شامل یک کنش‌گر می‌باشد (پهلوان‌نژاد، ۱۳۸۳). تفاوت فاحشی بین رخدادهای دنیای خارج و درون ذهن وجود دارد. فرآیندهای ذهنی، بیانگر رخدادهای دنیای درون ذهن‌اند و فعل‌هایی مانند فکر کردن، تصوّر کردن، دوست داشتن، خواستن، دیدن و غیره به این دسته از فرآیندها اشاره می‌کنند. این فرآیندها دارای دو شرکت‌کننده‌اند، یکی عنصری باشعور که احساس و اندیشه را درک می‌کند و حس‌گر (مُدِرِک) نامیده می‌شود و دیگری پدیده^۲، رخدادی که حس‌گر آن را احساس و درک می‌کند (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶). فرآیند رابطه‌ای، دنیای درون و برون ذهن را بهم مرتبط می‌سازد و بر چگونگی بودن چیزها و پدیده‌ها دلالت دارد و این امر را از طریق کیفیت، موقعیت و تملک به آنها نسبت می‌دهد (همان). این فرآیندها میان دو مفهوم ارتباط برقرار می‌کنند و از لحاظ مفهوم، یعنی از این نظر که چه نوعی از «بودن» را نشان می‌دهند، یا اسنادی‌اند^۳ (امین باهوش است)، یا هویتی^۴ (امین نماینده کلاس است) دارد (هلیدی، ۱۹۸۵). فرآیند رفتاری در مرز میان فرآیند های مادّی و ذهنی قرار دارند و این فرآیندها شامل رفتارهای فیزیولوژیکی و روانشناختی (غالباً انسان) مانند نفس کشیدن، سرفه کردن، خندیدن، گریستن، اخم کردن و غیره است. فرآیندهای رفتاری از ویژگی‌های تعریف شده خاصی برخوردار نیستند و تشخیصشان نسبت به سایر فرآیندها دشوارتر است چرا که آنها از یک طرف تا حدودی شبیه فرآیندهای مادّی و از طرف دیگر تا حدودی شبیه فرآیندهای ذهنی عمل می‌کنند (هلیدی، ۱۹۸۵). فرآیندهای بیانی در مرز میان فرآیندهای ذهنی و رابطه‌ای قرار دارند و شامل فعل‌هایی می‌شوند که گفتن یا بیان کردن را می‌رسانند (همان). فرآیندهای وجودی در مرز مشترک با فرآیندهای رابطه‌ای و مادّی قرار دارند و وجود داشتن یا اتفاق افتادن چیز یا عملی را بیان می‌کنند و با فعل‌هایی مانند آستن، بودن بیان می‌شوند و از این نظر شبیه فرآیندهای رابطه-

1. Doing
2. Sensor
3. Phenomenon
4. Attributive
5. Identifying

ای می‌باشند. سایر فعل‌های دیگر که از لحاظ معنی با وجود داشتن و اتفاق افتادن شباهت دارند عبارتند از: باقی ماندن، رخ دادن، اتفاق افتادن و از این دست. موجود^۱ رویداد یا چیزی است که بند وجودی، وجود داشتن آن را بیان می‌کند. موجود می‌تواند هر پدیده‌ای اعم از انسان، شی، حیوان باشد (هلیدی، ۱۹۹۳).

۴- پیشینه نظری انجام گرفته در چارچوب دستور نقش‌گرا در خصوص فرانقش

اندیشگانی تجربی

اولسن^۲ (۲۰۰۵) با کمک نظریه نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی و با تمرکز بر فرانقش تجربی به تجزیه و تحلیل سخنرانی‌های هفتگی رئیس‌جمهور وقت آمریکا، بیل کلینتون، پرداخته است. وی با تحلیل فرآیندهای موجود در سخنرانی‌های انتخاب‌شده، نشان داد که چگونه دولت آمریکا و دشمنان آن‌ها به طرق مختلف مورد خطاب قرار گرفته‌اند. وی معتقد است درک و شناخت سخنگو از دنیای واقعی با انتخاب وی از انواع مختلف فرآیندها و شرکت‌کنندگان مشخص می‌گردد. نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش، حاکی از آن است که نسبت توزیع فرآیندهای به‌کاررفته در مورد آمریکایی‌ها در مقابل دشمنان آنان ۳ به ۱ است. بالاترین بسامد نیز مربوط به فرآیندهای مادی است. وی معتقد است از لحاظ روانشناسی بالا بودن بسامد فرآیندهای ذهنی و رابطه‌ای به‌کاررفته در خطاب به آمریکایی‌ها، نشان‌دهنده ویژگی‌های مثبت آنان مانند تواضع، فروتنی، منطقی بودن می‌باشد و پایین بودن بسامد فرآیندهای ذهنی و بیانی در مورد دشمنان، بشریت و انسان‌دوستی آنان را زیر سؤال می‌برد. تبریزمنش (۱۳۸۵)، در پژوهش خود نگاهی به وضعیت درونی درس‌های مجموعه آموزشی «فارسی بیاموزیم» از منظر فرانقش تجربی در چارچوب نظری هلیدی داشته است. داده‌های به‌دست‌آمده از پیکره پژوهش، نشان می‌دهد، تقسیم‌بندی هلیدی در خصوص انواع فرآیندها و نقش‌های گوناگون شرکت‌کنندگان آن‌ها، در این مجموعه نیز کاربرد دارد. در پیکره این پژوهش که کلیه بندهای درس‌های فرد مجموعه پنج‌جلدی در سه سطح مقدماتی، میانه و پیشرفته بررسی و ارزیابی شده‌اند، فرآیندهای مادی و رابطه‌ای به ترتیب (۴۵/۳۶ و ۲۸/۵۸) درصد از فرآیندها را تشکیل می‌دهند. تبریزمنش معتقد است این داده‌ها

1. Existent

2. Olson

نشان‌گر تفاوت‌های قابل‌ملاحظه در زمینه‌ی بسامد رخداد فرآیندهای ذهنی، بیانی، وجودی، رفتاری با فرآیندهای رابطه‌ای و مادی می‌باشند که همین امر نشان‌دهنده‌ی نوعی رابطه بین گونه‌ی گفتاری و نوع فرآیند است. از دیگر نتایج به دست آمده اینکه فرآیند رابطه‌ای در گونه‌ی گفتاری و مادی در گونه‌ی نوشتاری بالاترین بسامد را داراست.

۵- یافته‌های پژوهش

این بخش از مقاله به بررسی نوع فرآیندهای فعلی و تحلیل آنها از دیدگاه فرانشی اندیشگانی تجربی در چارچوب دستور نقش‌گرای نظام‌مند هالییدی در هفت سوره از جزء سی‌ام قرآن کریم پرداخته و میزان فراوانی مطلق و درصد نسبی فرآیندهای مادی، ذهنی، رابطه‌ای، بیانی و کلامی آن را با جدول ارائه کرده است.

۵-۱- سوره تکاثر

اولین سوره بررسی شده، تکاثر است که به ترتیب، فرآیند آیه‌های آن تجزیه و تحلیل و درصد و فراوانی هر فرآیند در جدول (۵-۱) و (۵-۲) آورده شده است.

جدول (۵-۱): فرآیندهای به کاررفته در سوره تکاثر به همراه معادل فارسی آنها

نوع فرآیند	معادل فارسی	فرآیندهای سوره تکاثر
مادی	مشغول کرد	۱. اَلْهٰکُمْ
مادی	زیارت کردید (به گورستان رسیدید)	۲. زُرُّوْهُمْ
رابطه‌ای	چنین نیست	۳. کَلَّا
ذهنی	می‌دانید	۴. تَعْلَمُوْنَ
ذهنی	هر آینه می‌بینید	۵. لَتَرَوُنَّ
ذهنی	می‌بینید آن را	۶. لَتَرَوُنَّهَا
کلامی	پرسیده شوید	۷. لَتَسْتَلْنَ

جدول (۱-۵) انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره تکاثر را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود از فرآیندهای شش‌گانه، فقط چهار نوع، فرآیند در آن به کاررفته است که بیانگر انتخاب‌های خاص برای اهداف ویژه است. همانطور که می‌دانیم قرآن در محیطی نازل شد که مردمان آن در جاهلیت به سر می‌بردند؛ بنابراین خداوند منان از فرآیندهایی برای بیان کلام خود استفاده کرده است که قابل درک برای آن شرایط بوده و مردم را به تفکر واداشته است.

جدول (۲-۵) فراوانی فرایندهای به کاررفته در سوره تکاثر را نشان می‌دهد.

جدول (۲-۵): فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره تکاثر

انواع فرآیندها	مادی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در سوره تکاثر	۲	۳	۱	۰	۱	۰	۷
فراوانی نسبی فرآیندها در سوره تکاثر	۲۸/۵۷	۴۲/۸۵	۱۴/۲۸	۰	۱۴/۲۸	۰	۱۰۰

در این سوره، فرآیند ذهنی بالاترین درصد را نشان می‌دهد و این نمادی از آگاهی قادر متعال به تمامی افکار و عقاید پنهان زوایای ذهن آدمی است. همانطور که از جدول (۲-۲) پیداست، سه فرآیند ذهنی وجود دارد که خداوند متعال، مردمان را متوجه دنیای درونیشان می‌کند تا اندکی به تفکر بپردازند. تفکری که لازمه انسان بودن است و از تفاخر و افزون‌طلبی بر یکدیگر به سبب دارایی‌ها و خوشیاوندان پرهیزند و به این نکته که آخرتی در پیش است بیندیشند.

۲-۵- سوره تکویر

دومین سوره بررسی شده، سوره مبارکه تکویر است که انواع فرآیندهای به کاررفته در آن، در جدول (۳-۵) نشان داده شده است.

جدول (۳-۵): فرآیندهای به کاررفته در سوره تکویر به همراه معادل فارسی

فرآیندهای سوره تکویر	معادل فارسی	نوع فرآیند
۱. کُوْرَتْ	پیچیده شد	مادی
۲. انکَدَرَتْ	بی‌نور و تیره شد	رابطه‌ای
۳. سِيْرَتْ	به حرکت درآورده شد	مادی

۴. غَطَّلَتْ	بارنهند	مادّی
۵. حُشِرَتْ	محشور و جمع کردند	مادّی
۶. سُجِّرَتْ	افروخته شد	مادّی
۷. رُؤِّجَتْ	جفت گردانده شد	مادّی
۸. سُئِلَتْ	سؤال شد	کلامی
۹. قُتِلَتْ	کشته شد	مادّی
۱۰. نُشِرَتْ	بازشد	مادّی
۱۱. كُشِطَتْ	کنده و پراکنده شد	مادّی
۱۲. سُعِرَتْ	به شدت افروخته شد	مادّی
۱۳. أُرْلِفَتْ	نزدیک گردانده شد	مادّی
۱۴. عَلِمَتْ	داند	ذهنی
۱۵. أَحْضَرَتْ	حاضر کرد	مادّی
۱۶. أُقْسِمُ	قسم خورد	کلامی
۱۷. عَسَسَ	پشت کرد	مادّی
۱۸. تَنَفَّسَ	بردمید و نفس کشید	مادّی
۱۹. رَأَى	دید	ذهنی
۲۰. تَدَهَّبُونَ	می‌روید	مادّی
۲۱. شَأْءٌ	خواست	کلامی
۲۲. يَسْتَقِيمَ	ثابت و پابرجا شد	رابطه‌ای
۲۳. تَشَأْوُونَ	می‌خواهید	ذهنی
۲۴. يَشَاءَ	بخواهد	ذهنی

در سوره تکویر، بیست و چهار فرایند به کار رفته است و از فرآیندهای شش‌گانه فرانقش اندیشگانی، چهار نوع آن تشخیص داده شد که منطق به کارگیری آنها با توجه به بافت سوره و انسجام معنی آن، قابل توضیح است. این سوره به وقایع روز قیامت می‌پردازد. برای آنکه این موضوع، قابل درک برای بشر باشد، خداوند از پدیده‌های جهان خارج نام برده تا تصویر بهتری از آن ارائه شود و به این دلیل فرآیند مادّی بیش‌تر به کار رفته است تا انسان‌ها از این نشانه‌ها استفاده کرده و به راه راست

هدایت شوند. برای رسیدن به درک بهتری از کاربرد فرآیندها، جدول (۵-۳) درصد فرآیندهای پنج‌گانه را در سوره تکویر نشان می‌دهد.

جدول (۵-۴): فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره تکویر

انواع فرآیندها	مادّی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق							
فرآیندها در سوره تکویر	۱۵	۴	۲	۰	۳	۰	۲۴

جدول (۵-۴) فراوانی مُطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای پنج‌گانه در سوره تکویر را نشان می‌دهد. در این سوره، فرآیند مادّی آیات به دلیل تصویرگری وقایع و رخداد‌های جهان بیرونی به علت آشنایی انسان‌ها با آیات و نشانه‌های قادر متعال در جهان فانی از فراوانی بیش‌تری برخوردار است. فرآیند بعدی که مرتبه دوم را داراست، مربوط به فرآیند ذهنی است که کاملاً متناسب با حال و هوای این سوره است تا مردم با اندکی تفکر به حکمت کلام خداوند، پی ببرند. فرآیند بعدی، کلامی است که با آن خداوند بیان می‌دارد: محمد (ص) به‌راستی هدایت‌گر شماسست پس از او پیروی کنید. فرآیند رابطه‌ای برای بیان ارتباط حضرت محمد (ص) با خدا به کار رفته است که حقیقتاً کاربرد آن منطقی است. دلیل اینکه از فرآیند رفتاری استفاده نشده آن است که متناسب با حال و هوای این سوره نیست.

۵-۳- سوره عادیات

سوره بعدی که مورد بررسی قرار گرفته و فرآیندها و میزان کاربرد فرآیندهای آن مشخص شده است، سوره عادیات می‌باشد که جدول (۵-۵) نمایشگر فرآیندهای آن است.

جدول (۵-۵): فرآیندهای به کاررفته در سوره عادیات به همراه معادل فارسی

نوع فرآیند	معادل فارسی	فرآیندهای سوره عادیات
مادّی	برانگیزد / پس زیر و رو کرد	۱. فَأَثَرُنَّ
ذهنی	می‌داند	۲. یَعْلَمُ
مادّی	برانگیخته شود	۳. بُعْثِرَ
مادّی	آشکار گشت / پیروز آورده شد	۴. حُصِّلَ
مادّی	پس به میان دشمن وارد شوند	۵. فَوَسَّطْنَ

این سوره در مورد وقایع روز قیامت صحبت می‌کند به همین دلیل تصویرسازی آن با استفاده از فرآیند مادی صورت گرفته است و از پدیده‌هایی سخن به میان آمده که بشر هر روز با آنها سر و کار دارد تا بتواند آن وقایع را به‌درستی درک کند. هلیدی و متیسن (۲۰۰۴) اعتقاد دارد که بشر پدیده‌هایی را که فراتر از امور دنیوی‌اند از طریق استعاره‌های مفهومی مربوط به امور دنیوی درک می‌کند؛ بنابراین خداوند مَنان که آفریننده بشر است و بیش‌تر از ما به این امر آگاهی دارد، در کلام خود از این ویژگی بهره‌جسته است. به همین دلیل از پنج فرآیند موجود در آن، چهار مورد مربوط به فرآیند مادی است. در این سوره در مقایسه با سوره‌های دیگر دو فرآیند دیده می‌شود که درصد آن‌ها برآورد و در جدول (۶-۵) آمده است.

جدول (۶-۵): فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره عادیات

انواع فرآیندها	مادی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در سوره عادیات	۴	۱	۰	۰	۰	۰	۵
فراوانی نسبی فرآیندها در سوره عادیات	۸۰	۲۰	۰	۰	۰	۰	۱۰۰

جدول (۶-۵) فراوانی مطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای شش‌گانه را در سوره عادیات نشان می‌دهد که در آن نیز همانند سوره تکویر فرآیند مادی آیات به دلایل ذکر شده، از فراوانی بیش‌تری برخوردار است که میزان کاربرد آن هشتاد درصد است و بیست درصد هم فرآیند ذهنی است که جای بسی تفکر دارد چرا که فقط دو فرآیند از فرآیندهای دیگر کاربرد دارند. پس ضرورتی در این کار وجود داشته است و آن اینکه با ایجاد محدودیت ذهن انسان به پدیده‌های خاص - که در این سوره، وقایع جهان آخرت است - معطوف شود.

۵-۴- سوره عبس

سوره چهارم، سوره عبس است که در آن همانند سوره‌های دیگر فرآیندهای فعلی، تشخیص و میزان کاربرد هر فرآیند مشخص شده است. جدول (۷-۵) فرآیندهای فعلی در این سوره را نشان می‌دهد.

جدول (۵-۷): فرآیندهای به کاررفته در سوره عبس به همراه معادل فارسی

نوع فرآیند	معادل فارسی	فرآیندهای سوره عبس
رفتاری	روی ترش کرد	۱. عَسَسَ
مادی	برگشت	۲. تَوَلَّى
مادی	آمد	۳. جَاءَ
رابطه‌ای	دانا کرد	۴. يُدْرِیکَ
رابطه‌ای	پاک شود	۵. یُزَكِّی
ذهنی	یادآوری می‌کند	۶. یُذَکِّرُ
مادی	سود دهد	۷. فَتَنْفَعُهُ
مادی	توانگر شد	۸. اسْتَغْنَى
مادی	روی می‌آوری	۹. تَصَدَّى
رابطه‌ای	پاک شود	۱۰. یُزَكِّی
مادی	آمد	۱۱. جَاءَ
مادی	می‌کوشد	۱۲. یَسْعَى
ذهنی	می‌ترسد	۱۳. یَخْشَى
ذهنی	سرگرم می‌شوی / غفلت می‌ورزی	۱۴. تَلَهَّى
کلامی	پند دادن	۱۵. تَذَكِّرُهُ
ذهنی	خواست	۱۶. شَاءَ
ذهنی	یاد کرد	۱۷. ذَكَرَهُ
مادی	کشته شد	۱۸. قُتِلَ
رابطه‌ای	کفرپیشه است	۱۹. أَكْفَرَهُ
مادی	آفرید	۲۰. خَلَقَهُ
مادی	اندازه‌گیری نمود	۲۱. فَقَدَّرَهُ
مادی	آسان نمود	۲۲. یَسِّرَهُ
مادی	در قبر نمود او را	۲۳. فَأَقْبَرَهُ

۲۴. اَنْشَرَه	زنده کرد	مادّی
۲۵. لَمْ يَفْض	انجام نداده است	مادّی
۲۶. اَمْرَه	امر کرد	کلامی
۲۷. فَلْيَنْظُرْ	باید ببیند	کلامی
۲۸. صَبَبْنَا	ریختیم	ذهنی
۲۹. شَقَقْنَا	شکافتیم	مادّی
۳۰. اَنْبَتْنَا	رویانیدیم	مادّی
۳۱. جَاءَ	آمد	مادّی
۳۲. يَفِرُّ	فرار می‌کند	مادّی
۳۳. يُغْنِيهِ	بی‌نیاز می‌کند	مادّی
۳۴. تَرَهَّقُهَا	فرا می‌گیرد	مادّی

جدول (۵-۷) نشان می‌دهد که در سوره عبس سی و چهار فرآیند فعلی وجود دارد و از فرآیندهای شش‌گانه چهار مورد، دیده می‌شود که دوباره همانند سوره‌های دیگر بافت و انسجام معنایی آن توجیه‌کننده کاربرد آنهاست. در این سوره نیز همانند سوره‌های تکویر، عادیات، فرآیند مادّی آیات به دلیل تصویرگری وقایع و رخدادهای حیات و ممات بشر و سیر زندگانی دنیوی انسان‌ها در این جهان از فراوانی بیش‌تری برخوردار است. سوره عبس، همانند سوره‌های دیگر در مورد وقایع روز قیامت است، اما در این سوره در مورد عاقبت کافران و مؤمنان و احوال آنها در آن روز مقایسه می‌شود بنابراین برای آنکه انسان، پند گیرد و به راه راست هدایت شود، ابتدا نعمت‌های خدا بر روی زمین تذکر داده شده است تا به بشر فهمانده شود که پروردگار از شکم مادر و قبل از آن به فکر انسان بوده است و به همین دلیل نعمت‌های زیادی برای وی خلق کرده است. برای درک بهتر از فرآیندهای فعلی در این سوره؛ درصد آنها در جدول (۵-۸) آمده است.

جدول (۵-۸) فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره عبس

انواع فرآیندها	مادّی	ذهنی	رابطه‌ای	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در سوره عبس	۲۱	۶	۴	۲	۰	۳۴
فراوانی نسبی فرآیندها در سوره عبس	۶۲/۷۶	۱۸/۶۴	۱۱/۷۶	۵/۸۸	۰	۱۰۰

جدول (۵-۸) فراوانی مطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای شش‌گانه در سوره عبس را نشان می‌دهد. فرآیند مادّی بیشترین درصد را در این مجموع به خود اختصاص داده است برای اینکه بشر در مورد این پدیده‌ها فکر کند. فرآیند ذهنی بعد از فرآیند مادّی بیش‌ترین درصد را داراست. فرآیند بعدی که بعد از فرآیند ذهنی قرار دارد، فرآیند رابطه‌ای است که به‌وسیله آن، ویژگی‌های دو گروه یعنی کافران و مؤمنان، بیان شده است. با فرآیند کلامی، امر خداوند در قیامت بیان شده است.

۵-۵- سوره قارعه

سوره قارعه پنجمین سوره بررسی شده است که جدول (۵-۹) فرآیندهای تشخیص داده‌شده را نشان می‌دهد.

جدول (۵-۹): فرآیندهای به کاررفته در سوره قارعه به همراه معادل فارسی

فرآیندهای سوره قارعه	معادل فارسی	نوع فرآیند
۱. اذْرَنْکَ	آگاه کرد تو را	ذهنی
۲. یَکُونُ	می‌باشد	رابطه‌ای
۳. تَکُونُ	می‌باشد	رابطه‌ای
۴. خَفَّتْ	سبک باشد	رابطه‌ای

در این سوره، فرآیند رابطه‌ای آیات، به دلیل تصویرگری و ویژگی‌های کافران و مؤمنان از فراوانی بیش‌تری برخوردار است. این سوره کوتاه همانند سوره‌های دیگر جزء سی‌ام در مورد قیامت است؛ اما برخلاف آن‌ها که فرآیند مادّی بیش‌ترین کاربرد را داشت، در این سوره فرآیند ذهنی بالاترین درصد را نشان می‌دهد. توجه به بافت زبان‌شناسی این نکته را می‌نمایاند که پروردگار متعال، در این سوره،

مردم را دعوت به توجه به دنیای درونی می‌کند تا بشر به خلوت رفته و تفکر کند که به چه دلیل یکی از نام‌های روز قیامت قارعه است؟ ایمان و اعتقاد مردم محک زده می‌شود تا در درون خود به سبک و سنگین کردن خویش پردازند برای درک بهتر این فرایند فراوانی آن‌ها در جدول (۵-۱۰) آورده شده است.

جدول (۵-۱۰): فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره قارعه

انواع فرآیندها	مادّی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در سوره قارعه	۰	۱	۳	۰	۰	۰	۴
فراوانی نسبی فرآیندها در سوره قارعه	۰	۲۵	۷۵	۰	۰	۰	۱۰۰

جدول (۵-۱۰) فراوانی مطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای شش‌گانه در سوره قارعه را نشان می‌دهد، جدول بالا نشان می‌دهد که در این سوره برخلاف سوره‌های قبلی، فرآیند مادّی کاربردی ندارد و فقط سه فرآیند رابطه‌ای و یک فرآیند ذهنی وجود دارد. بافت این سوره نشانگر این انتخاب‌های ویژه است زیرا در این سوره صفاتی به انسان‌ها یا پدیده‌های مادّی نسبت داده می‌شود و از طرف دیگر به بشر آگاهی نسبت به آخرت داده می‌شود، پس این دو فرآیند با اهداف مورد سوره، مطابقت می‌کند.

۵-۶- سوره نازعات

ششمین سوره مورد بررسی، سوره نازعات است که جدول ذیل، فرآیندهای آن را نشان می‌دهد.

جدول (۵-۱۱): فرآیندهای به کاررفته در سوره نازعات به همراه معادل فارسی

فرآیندهای سوره نازعات	معادل فارسی	نوع فرآیند
۱. سَبَقًا	سبقت گرفتند دو نفر	مادّی
۲. تَرَجُّفٌ	می‌لرزیم / به لرزه می‌افتیم	مادّی
۳. تَتَّبِعُهَا	از پی درآید / اتفاق افتد	مادّی
۴. يَقُولُونَ	گویند	کلامی

۵. کُنَّا	شدیم	رابطه‌ای
۶. قَالُوا	گفتند	کلامی
۷. نَادَاهُ	او را صدا زد/ او را ندا داد	کلامی
۸. اذْهَبْ	برو	مادّی
۹. فَقُلْ	پس بگو	کلامی
۱۰. تَزَكَّى	پاک شوی	مادّی
۱۱. أَهْدِيكَ	هدایت کنم تو را	مادّی
۱۲. فَتَخْشَى	بترسی	ذهنی
۱۳. فَأَرَاهُ	پس نشان داد به او	مادّی
۱۴. فَكَذَّبَ	تکذیب کرد	کلامی
۱۵. أَدْبَرِيسْعَى	بشتافت/ به کوشش برخاست	مادّی
۱۶. فَحَسَّرَ	پس جمعیتی کرد	مادّی
۱۷. فَتَنَادَى	ندا در داد	کلامی
۱۸. فَقَالَ	پس گفت	کلامی
۱۹. فَآخَذَهُ	پس گرفت او را	کلامی
۲۰. يَخْشَى	می ترسد	رابطه‌ای
۲۱. بَنَاهَا	بنا کرد	ذهنی
۲۲. رَفَعَ	بلند گردانید	مادّی
۲۳. فَسَوَّاهَا	راست کرد	مادّی
۲۴. أُغْطِشَ	تاریک گردانید	مادّی
۲۵. أَخْرَجَ	ظاهر ساخت/ خارج ساخت	مادّی
۲۶. دَحَاهَا	گسترانید	مادّی
۲۷. أَخْرَجَ	بیرون آورد	مادّی
۲۸. أَرْسَاهَا	استوار گردانید	مادّی
۲۹. جَاءَتْ	آید - آمد	مادّی

مادّی	یاد آوری می‌کند	۳۰. یَتَذَكَّرُ
مادّی	سعی کرد	۳۱. سَعَى
مادّی	ظاهر کرد	۳۲. بُرِّزَتْ
مادّی	زیاده‌روی کرد	۳۳. طَغَى
مادّی	برگزید	۳۴. آتَرَ
ذهنی	بترسد، ترسید	۳۵. خَافَ
مادّی	بازدارد	۳۶. نَهَى
کلامی	می‌پرسند ترا	۳۷. یَسْأَلُونَكَ
رابطه‌ای	کی باشد	۳۸. أَيَّانَ
ذهنی	می‌ترسد	۳۹. يَخْشَاهَا
ذهنی	ببیند آن را	۴۰. يَرَوْنَهَا
مادّی	درنگ نکرده‌اند	۴۱. يَلْبِثُوا

در این سوره نیز همانند سوره‌های تکویر، عادیات و عبس، فرآیند مادّی آیات به دلیل تصویرگری وقایع و رخدادهای حیات و ممات بشر و سیر زندگانی دنیوی انسان‌ها در این جهان و هشدار نسبت به اعمالی که انجام می‌دهد و سعی در متوجه کردن انسان به خلقت آسمان‌ها و زمین وجود دارد؛ از فراوانی بیش‌تری برخوردار است. سوره نازعات همانند سوره‌های دیگر به نتیجه اعمال بشر در روز قیامت اشاره می‌کند و به انسان‌ها هشدار داده می‌شود که نتیجه دشمنی و دوستی با پیامبر خدا (ص) چیست. همچنین نتیجه اعمال مؤمنان چه خواهد بود و رفتار فرشتگان با هر گروه به چه صورتی خواهد بود. از پدیده‌های زمینی برای آگاه ساختن بشر صحبت شده است تا همه افراد به هر سطح سواد و طبقه بتوانند درک بهتری از قیامت به دست آورند. به همین دلیل از فرآیند مادّی بیش‌ترین بهره گرفته شده است. برای اینکه میزان کاربرد فرآیندها مشاهده شود، جدول (۵-۱۲) آورده شده است.

جدول (۵-۱۲): فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره نازعات

انواع فرآیندها	مادّی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در سوره نازعات	۲۴	۵	۳	۰	۹	۰	۴۱
فراوانی نسبی فرآیندها در سوره نازعات	۵۸/۵۳	۱۲/۱۹	۷/۳۱	۰	۲۱/۹۵	۰	۱۰۰

جدول (۵-۱۲) فراوانی مطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای شش‌گانه در سوره نازعات را نشان می‌دهد. از چهل و یک فرآیند فعلی، بیست و چهار مورد مربوط به کاربرد فرآیند مادّی است که دلیل کاربرد آن در بالا توجیه شد. فرآیند کلامی، دومین فرآیندی است که درصد بالایی را به خود اختصاص داده است. دلیل آن این است که از آن برای صحبت از فرامین، هشدارهای خداوند به نوع بشر در آخرت سخن رفته است. از فرآیند ذهنی هم برای اشاره به دنیای درونی بشر و درنهایت از فرآیند رابطه‌ای برای برقراری ارتباط مشخصات افراد و پدیده‌ها بهره گرفته شده است.

۵-۷- سوره نبأ

آخرین سوره مورد تحلیل قرار گرفته سوره نبأ است که فرآیندهای مشخص شده در آن، در جدول (۵-۱۳) آمده است.

جدول (۵-۱۳): فرآیندهای به کاررفته در سوره نبأ به همراه معادل فارسی

فرآیندهای سوره نبأ	معادل فارسی	فرآیند
۱. یَسْأَلُونَ	می‌پرسند	کلامی
۲. سَيَعْلَمُونَ	خواهند دانست	ذهنی
۳. سَيَعْلَمُونَ	خواهند دانست	ذهنی
۴. لَمْ نَجْعَلِ	قرار ندادیم	ذهنی
۵. خَلَقْنَاكُمْ	آفریدیم	مادّی
۶. جَعَلْنَا	قرار دادیم	مادّی
۷. جَعَلْنَا	گردانیدیم	مادّی
۸. بَنَيْنَا	قرار دادیم	مادّی

مادّی	قراردادیم	۹. جَعَلْنَا
مادّی	فرستادیم	۱۰. أَنْزَلْنَا
مادّی	بیرون می‌آوریم	۱۱. لِنُخْرِجَ
مادّی	گردید، بود	۱۲. كَانَ
رابطه‌ای	دمیده شود	۱۳. يُنْفَخُ
مادّی	می‌آیند	۱۴. فَتَأْتُونَ
مادّی	گشوده شد	۱۵. فَتُحْتَفَتُ
مادّی	به حرکت درآورده شد	۱۶. سِيرَ
مادّی	نمی‌چشند	۱۷. لَا يَذُوقُونَ
رابطه‌ای	بودند	۱۸. كَانُوا
ذهنی	امید نداشتند	۱۹. لَا يَرْجُونَ
کلامی	تکذیب کردند	۲۰. كَذَّبُوا
مادّی	شمردیم	۲۱. أَحْصَيْنَاهُ
مادّی	نیفزاییم	۲۲. نَزِيدُكُمْ
ذهنی	نمی‌شنوند	۲۳. لَا يَسْمَعُونَ
رابطه‌ای	نیستند	۲۴. لَا يَمْلِكُونَ
مادّی	می‌ایستند	۲۵. يَقُومُ
کلامی	سخن نگویند	۲۶. لَا يَتَكَلَّمُونَ
کلامی	اجازه داد	۲۷. أذِنَ
کلامی	گفت	۲۸. قَالَ
کلامی	خواست	۲۹. اتَّخَذَ
مادّی	بازگشتی	۳۰. مَا بَا
کلامی	بیم کردیم شما را	۳۱. أَنْذَرْنَاكُمْ
ذهنی	می‌نگرد	۳۲. يَنْظُرُ
کلامی	می‌گوید	۳۳. يَقُولُ

در این سوره نیز همانند سوره‌های تکویر، عادیات، عبس و نازعات، فرآیند مادّی، رخداد بیش‌تری دارد. سوره نبا نیز در مورد امور حسابرسی روز قیامت خبر می‌دهد، اما برای اینکه ذهن بشر را آماده دریافت اخبار روز حسابرسی کند ابتدا از پدیده‌هایی که خالق سبحان، برای آرامش بشر آفریده، صحبت به میان آورده است. به همین دلیل فرآیند مادّی به‌طور نسبی، پنجاه‌درصد است و بعد از آن به رویدادهای آن روز اشاره شده است. فرآیند بعدی که کاربرد بیش‌تری در این سوره دارد فرآیند کلامی است. برای دادن هشدار و دعوت به تفکر از این فرآیند استفاده می‌شود. در این سوره نیز از موضوع دعوت مردم به پرهیزگاری و دست کشیدن از کارهای بد استفاده شده است. همانند سوره‌های دیگر میزان رخداد هر فرآیند برآورد در جدول (۵-۱۴) آورده شده است.

جدول (۵-۱۴): فراوانی انواع فرآیندهای به کاررفته در سوره نبا

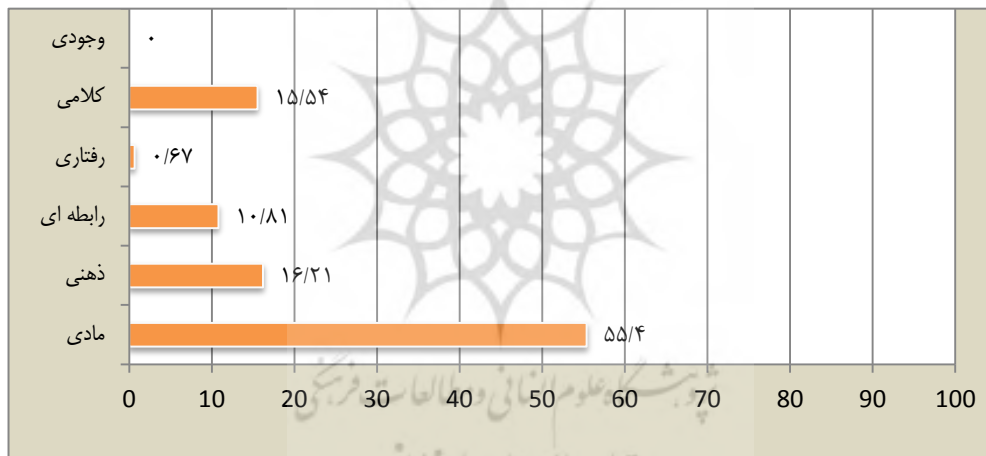
انواع فرآیندها	مادّی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در سوره نبا	۱۶	۶	۳	۰	۸	۰	۳۳
فراوانی نسبی فرآیندها در سوره نبا	۴۸/۴۸	۱۸/۱۸	۹/۰۹	۰	۲۴/۲۴	۰	۱۰۰

جدول (۵-۱۴) فراوانی مطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای شش‌گانه در سوره نبا را نشان می‌دهد. چهار فرآیند در این سوره مشخص شده است که فرآیند مادّی بالاترین درصد را داراست، هشت مورد کاربرد فرآیند کلامی وجود دارد که از آنها برای صحبت از پرس‌وجو افراد و گفته‌های خداوند بهره گرفته شده است. از فرآیند ذهنی هم همانند سوره‌های دیگر برای صحبت از درونیات افراد و از فرآیند رابطه‌ای برای ربط دادن صفات استفاده شده است. برای آنکه بتوان به درک کلی در مورد تمامی سوره‌های مورد بررسی رسید و به سؤالات و فرضیه‌های تحقیق، پاسخ داد تعداد کل هر فرآیند در کل سوره‌های بررسی شده، در جدول (۲-۱۵) آمده است.

جدول (۵-۱۵): فراوانی مطلق و درصد فراوانی نسبی فرآیندهای به کاررفته در هفت سوره جزء سی‌ام قرآن

انواع فرآیندها	مادّی	ذهنی	رابطه‌ای	رفتاری	کلامی	وجودی	مجموع
فراوانی مطلق فرآیندها در هفت سوره جزء سی‌ام قرآن	۸۲	۲۶	۱۶	۱	۲۳	۰	۱۴۸
درصد فراوانی نسبی فرآیندها در سوره‌های جزء سی‌ام قرآن	۵۵/۴۰	۱۷/۵۶	۱۰/۸۱	۰/۶۷	۱۵/۵۴	۰	۱۰۰

در نمودار زیر فراوانی کل فرآیندها در سوره‌های موردبررسی ارائه شده است.

نمودار (۵-۱): درصد فراوانی نسبی فرآیندهای به کاررفته در هفت سوره جزء سی‌ام قرآن

همانطور که جدول (۵-۱۵) و نمودار (۵-۱) نشان می‌دهند، فرآیند مادّی بیش‌ترین درصد از کاربرد را داراست. فرآیند بعدی، در مقایسه با فرآیندهای رفتاری، فرآیند ذهنی و سپس فرآیند کلامی است. فرآیندهای رابطه‌ای و رفتاری درصد پائینی را دارا می‌باشند. فرآیند وجودی، در این هفت سوره، مشاهده نشد. پس سوره‌های بررسی شده شباهت بیش‌تری دارند تا تفاوت؛ زیرا در آنها فرآیندهای اصلی دستور نقش‌گرایی، یعنی مادّی، ذهنی و کلامی بیش‌ترین کاربرد را نشان می‌دهد. فرآیندها در سوره‌های بررسی شده نشان‌دهنده انسجام مفهومی معنایی است. هلیدی و حسن (۱۹۸۵) اعتقاد دارد که

روابط معنایی موجود در متن، سازنده آن است و انسجام، همواره در جایی دیده می‌شود که تفسیر برخی از عناصر به عناصری دیگر وابسته است، یعنی لازمه یک عنصر پیش‌فرض عنصری دیگر است، به طوری که بدون رجوع به یک عنصر، رمز عنصر دیگر را نتوان گشود (به نقل از کاوسی‌نژاد، ۱۳۷۹). فرآیندهای به کاررفته در هفت سوره بررسی شده در بافت آن سوره‌ها قابل تعبیر و تفسیرند نه در خارج از آنها، زیرا در آن بافت‌ها معنی موردنظر را می‌رسانند نه در خارج از آن. پس انسجام معنایی به راحتی قابل شناسایی در کتاب جهانی یعنی قرآن است. این هفت سوره از طرف دیگر باهم متن دیگری را می‌سازند، زیرا آنها مضامین مشترک زیادی باهم دارند و خداوند متعال آنها را به صورت منطقی بر پیامبر خود نازل کرده است. همانطور که دیده شد آنها بیش‌تر مربوط به وقایع جهان بعد از مرگ‌اند و این از دیدگاه زبانشناسی دارای بار معنایی مثبت است زیرا این ویژگی خالق شبکه‌ای است که کاملاً دارای انتخاب‌هایی است که در محیطی یکسان ظاهر شده است. طبق نظر هلیدی (۱۹۹۴) سیستم شامل سه چیز است. یکی نقاطی که انتخاب در آنها صورت می‌گیرد، دوم مجموعه‌ای از انتخاب‌های ممکن، سوم ساختار به دست آمده از هر انتخاب. این سه باهم نظام را می‌سازند و این موضوع در این هفت سوره دیده می‌شود. قرآن، همچنین برای زندگی و تعاملات اجتماعی هم آموزه‌هایی دارد که در فرآیندهای فعلی بررسی شده، دیده شد زیرا همان‌طور که نمودار (۵-۱) نشان می‌دهد؛ فرآیند مادی بیش‌ترین کاربرد را داراست.

نکته جالبی که بررسی این هفت سوره نشان داد، این است که فرآیند وجودی، در هیچ کدام از آنها مشاهده نشد که نیاز به بررسی دقیق دارد تا علت آن مشخص شود. نگارنده بر این باور است که از این فرآیند برای اشاره به وجود داشتن چیزی یا پدیده‌ای استفاده می‌شود حال آنکه وجود آخرت یک پدیده بدیعی است و نیازی به کاربرد این فرآیند نبوده است. بررسی هفت سوره قرآنی، نه تنها به درک ساختار آن، بلکه به درک معنای ژرف ساختی آن نیز کمک می‌کند. چنین بررسی نیمه پنهان نیات و مقاصد آموزه‌های آن را که در ورای گفتار نهفته، آشکار می‌کند و خوانندگان آن را به چالش می‌کشد.

۶- نتیجه‌گیری

بررسی هفت سوره از جزء سی‌ام قرآن کریم از منظر فراتر از اندیشگانی تجربی، بیان‌گر این موضوع است که قرآن کریم، همواره به برقراری و ثبات بخشی به روابط اجتماعی و بیان حقایق دنیوی

و اخروی پرداخته است. این کلام است که میان خود و بافت ارتباط برقرار می‌کند و در بیان رخدادها و واقعه‌های جهان خارج و آخرت از فرآیندهای اصلی مخصوصاً مادی بیشتر استفاده می‌شود. همانطور که تحلیل داده‌ها، نشان می‌دهد، میزان کاربرد این فرآیند ۵۴/۴ درصد است. این دسته از فرآیندها، نقش بسزایی در بازنمایی و بازآفرینی کلام خداوند، برای آدمی دارند. کما اینکه بافت سوره‌های قرآنی، نقش بسزایی در نمود این فرآیندهای فعلی دارند.

همانطور که برای همگان مشهود است، قرآن در بافتی نازل شده است که مردم آن بی‌سواد بوده‌اند، به همین دلیل خداوند برای قابل‌درک کردن کلام خود، از فرآیند مادی بیش‌تر بهره گرفته است تا عامه مردم آن را بفهمند و از آن درک ویژه‌ای به دست آورند. حتی قرآن، برای افراد کم‌سن و سال هم قابل‌فهم است، زیرا اولین چیزی که برای بشر قابل‌درک است تجربیات مربوط به جهان خارج و محیط اطراف است و خداوند به‌عنوان خالق بشر با کلام خود، برای درک وقایعی که خارج از حس بشر است، توانسته برای درک بشر از حقایق پنهان غیرقابل‌درک وی را کمک کند. با گذشت قرن‌ها از نزول قرآن، باز بشر می‌تواند با تکیه به فرآیند مادی درکی متفاوت و جدید از آن به دست آورد. بشر بیش‌ترین درکش را مدیون جهان مادی است. دومین فرآیند فعلی که درصد بالایی از کاربرد را نشان می‌دهد، فرآیند ذهنی است به دنیای درون - که فارغ از دنیای مادی است - می‌پردازد. این فرآیند در کلام خداوند، معطوف به خواست‌های ذهنی بشر است و خداوند از طریق آنها بشر را به تفکر و تعقل وادار می‌دارد تا پند گیرد یا پذیرای کلام خداوند باشد و بتواند با تکیه به این فرآیند، مسائل غیر مادی را با تفکر انتزاعی برای خویش قابل‌درک کند. به همین دلیل، میزان کاربرد این افعال ۱۶/۲۱ درصد، در مجموع افعال بررسی شده است. سومین فرآیندی که درصد بالایی را به خود اختصاص داده است، فرآیند کلامی است که ۱۵/۵۴ درصد می‌باشد. بشر از طریق کلام هم زبان را فرا می‌گیرد و هم از طریق آن کارهای زیادی، مثل ایمان آوردن را می‌تواند انجام دهد؛ بنابراین خداوند برای انتقال اطلاعات و آموزه‌های دینی از این افعال در مرحله سوم استفاده کرده است زیرا اثرگذاری این افعال از دو گروه دیگر کم‌تر است.

فرآیندهای دیگر به تناسب تأثیرگذاری، در سطوح بعدی قرار می‌گیرند. چون درصد کم‌تری از تأثیرگذاری را دارا می‌باشند. قرآن کریم با کاربرد فرآیندهای مختلف، جهانی بودن خود را ثابت و با زبان خود مفاهیم خود را تعبیر و تفسیر می‌کند. جهان قرآن نشان‌دهنده مهم بودن انسان است زیرا خداوند مَنان درک آموزه‌هایش را برای مخاطبان‌ش با فرآیندهای مختلف، امکان‌پذیر می‌کند. استفاده

از فرآیندها دارای بار ارزشی مثبت و با اندیشه قرآنی هم سازگار است همچنین آنها به حقایق قرآنی تجسم بخشیده‌اند زیرا بی تردید یکی از مشکلاتی که اسلام با آن مواجهه بوده، درک و فهم مفاهیم قرآنی توسط مردم است. پس قرآن با ساده‌ترین فرآیند، یعنی مادی که بیش‌ترین کاربرد را در این پژوهش داشته، به احتجاج پرداخته است و بی‌آنکه آنها را در پیچ‌وخم مباحث کلامی و جدال‌های ذهنی، گرفتار سازد به ارائه استدلالی روشن و قابل فهم، گره ذهنی آنان را گشوده است. این فرآیندها همانند تصاویری‌اند که به دقت، ریزترین زوایای دل و روح بشر را آشکارا تصویر کرده و چنان در اعماق وجود بشر غور کرده که نامرئی‌ترین حرکات روح‌انگیز از نگاه تیزبین آن به دور نمانده است. در خیلی از موارد، قرآن امور روحی و غیر مادی را در لباس محسوسات ارائه کرده و تصاویری زنده از آنها به نمایش گذاشته است.

منابع

- آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۴). کاربرد آموزه‌های زبان‌شناسی نقش‌گرا در تجزیه و تحلیل متون ادبی. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی فردوسی مشهد*، سال ۳۸، شماره ۱۴۹، ۲۱-۱.
- پهلوان نژاد، محمدرضا (۱۳۸۳). *تحلیل نحوی-معنایی ساختمان بند ساده در زبان فارسی بر پایه دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی*. پایان‌نامه دکترا چاپ نشده، دانشگاه فردوسی مشهد.
- تبریزمنش، مریم (۱۳۸۵). *بررسی مجموعه فارسی بیاموزیم (آموزش زبان فارسی) از منظر فرانتش تجربی، بر اساس چارچوب هلیدی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- دبیر مقدم، محمد (۱۳۸۶). *زبان‌شناسی نظری: پیدایش و تکوین دستور زایشی*. (ویراست دوم)، تهران: انتشارات سمت
- شاگرد، محمد کاظم (۱۳۸۰). *ظاهر و باطن قرآن. مجله صحیفه مبین*، دوره ۲، شماره ۹، ۱۱۶-۸۲.
- عباسی، مهرداد و پور افخم، مریم (۱۳۹۰). کاربرد معنی‌شناسی در زمانی در تبیین مفاهیم اعتقادی قرآن: مفهوم الله از نگاه ایزوتسو. *مجله صحیفه مبین*، شماره ۴۹، ۱۴۲-۱۱۳.
- غضنفری، محمد (۱۳۸۸). *نگاهی به تکرارهای واژگانی قرآن از منظر زبان‌شناختی نقشی-سازگانی و دشواری ترجمه این‌گونه عناصر*. *مجله پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد*، سال ۴۲، شماره ۲، ۷۶-۵۷.
- کاوسی‌نژاد، سهیلا (۱۳۷۹). *تحلیل سبک شناختی بسامد (داستانی بسیار کوتاه اثر همینگوی)*. *نامه فرهنگ*، شماره ۳۸، ۱۷۰-۱۶۴.
- مهاجر، مهران و نبوی، محمد (۱۳۷۶). *از زبان تا شعر: درآمدی بر زبان‌شناسی سازگانی نقش‌گرا و کاربرد آن در خوانش شعر*. *مجموعه مقالات سومین کنفرانس زبان‌شناسی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعه‌های فرهنگی*، ۸۱-۶۹.
- هوشنگی، حسین و سیفی پرگو، محمود (۱۳۸۸). *استعاره‌های مفهومی در قرآن از منظر زبان‌شناسی شناختی*. *پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم*، سال اول، شماره ۳، ۳۴-۹.

Bilal, H. A. (2012). Analysis of Thank You Mom: Halliday's Meta-functions. *Academic Research International*, 2(1), 726-732.

Crystal, D. (1997). *A Dictionary of linguistics and phonetics*. 3rd edition, Oxford, Backwell.

Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Halliday, M. A. K. (1993). Towards a Language Based Theory for Learning. *linguistics and Education*, 5, 93 – 116.

Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. 2nded, London, Edward Arnold.

Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1985). *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. 3rded, Edward Arnold Publishers Ltd, London.

Iddings, J. G. (2008). Functional Analysis of English Humanities and Biochemistry Writing with Respect to Teaching University Composition. *Novitas-Royal*, 2(1), 60-87.

Olson, M. (2005). *An analysis of presidential Radio Addresses*. dissertation for degree of Master of Arts in linguistics, Arlington, university of Texas.

Thompson, G. (2004). *Introducing Functional Grammar*. 2nd ed, Oxford: Oxford University Press.

Ventola, E. (1991). *Functional and Systemic Linguistics, Approaches and Uses*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.